

GÖMÖRI GYÖRGY

ÚJRAOLVASVA SÜTŐ ANDRÁST

1

■ Idén ősszel lesz tíz éve, hogy meghalt Sütő András, erdélyi magyar író. Ezt a tényt lexikonból írtam ki, nem magától jutott eszembe, de csak akkor jártam utána, amikor a könyvespolcra (ahogy néha szoktam) taláломra kivettem egy könyvet, ami éppen *A lőtt lábú madár nyomában* c. (Szépirodalmi, 1988) Sütő-gyűjtemény volt. Ennek a kötetnek nyitó darabja már címével megfogott: „Engedjétek hozzám jönni a szavakat.” Meglehet, ezt a szöveget már megjelenése idején olvastam, de most alig tudtam letenni – miért? Az unokáskodás miatt. Itt Sütő azt írja le, hogyan cserepedik és tanul Romániában (de magyar családban és félromán környezetben) beszélni egy gyermek a hetvenes években.

Vagyis egy olyan világban, ami a mai fiataloknak szinte özönvíz előtti. De ahol a szó még számított, és a nyomtatott szó meg különösen. Ahol az írónak nagy a felelőssége, már csak azért is, mert ha megírja az igazat falujáról és az ott élő emberek helyzetéről, bajba juthat, de édesanyja „könnyebben fog aludni” tőle. Választhat tehát a töretlen karrier és a vele egy nyelvet beszélők megbecsülése között. Mivel Sütő Andrásnak lelkiismereti ügye a nyelvvédelem, fogalmazunk pontosabban: a magyar nyelv védelme a többségi román környezetben, a központosító román politika állandó nyomásában, 1989 előtt írott prózája és színdarabjai szüntelenül „a személyiség és a hatalom viszonyának sokrétű elemzésével” foglalkoznak (*Új magyar irodalmi lexikon*, III. kötet, 1852. oldal).

Mivel én is kisebbségben élek – igaz, Angliában –, érzékenyen reagáltam a Sütő-gyerekevelés egyes epizódjaira. Közel áll hozzám a nyelvvédelem ügye is. Nem tudok egyetérteni azokkal a mai hivatásos nyelvészekkel, akik úgy vélik, „a nyelv megold mindent”, mert idővel kiveti magából a felesleges fordulatokat vagy a kevésbé sikerült új szavakat. Elismerem, a komputer-nyelvben érthető módon az angol dominál, annak a szavait használják, esetleg magyarosan ejtve. De már az olyan kitételek (jó tollú színikritikus tollából!), hogy „nem akarom *spoilerezni* ezt a darabot”, nagyon idegesítenek, hiszen szintiszta magyarsággal mondhatnánk „nem akarom elrontani a végét”, vagy lazábban: „nem akarom lelőni a darab poncját”. És akkor még nem is beszéltem a „be” igekötő kolorádóbogár-szerű terjedéséről. Mert például mit jelent az, hogy „befenyegetni”? Hova be? A magyar nyelv egyik nagy előnye az igekötők sokszínű választéka – ha ezeket pontosan alkalmazzuk, nemcsak szebben, de jobban beszélünk azoknál, akik nem hallják a különbséget, teszem azt, egy „meg-” és egy „be-” között.

Sütő szövegeiben olvashatunk ritka tájnyelvi szavakat is, amik szerintem dústítják a nyelvet, és a románból az erdélyi magyarba beszívárgó kifejezéseket, amiknek, gondolom, sem ő, sem más nem örül. Egy sírkőlopás kapcsán a helyi református pap így szól a tolvajhoz: „le akar engem *spercelni*?” A szöveghelyzetből értem, miről van szó, de olyan hosszú lenne a „meg akar engem vesztegetni?” És ha valakinek, a helyi lelkésznek tisztán kellene beszélnie magyarul.

Ami viszont nyelvében megfog, az a gyakori képhasználat és egy sajátos líraiság. Ez néha vaskos realizmussal párosul, mint Tamási Áronnál. De még a Sütő által idézett gyerekszáj humoros fordulatai is elgondolkoztatják az olvasót. Aki még (mivel elég öreg hozzá) érti a *szekérdereknyi* nótát. A „Kolozsváros olyan város” olyan sorai, mint a „tyúvanrajta” (ifjabb Cselényi Lacika leleménye) megmoso-

lyogatnak, de ugyanakkor nyelvi analízisre készítetnek. Például ez a két sor a második versszakból: „Összeveri legénymódra / Hull a csukros szekfű róla.”

Mit ver össze a legény: hát a két csizma sarkantyúját. De itt egy költői szünet van (vágás?), ami rejtélyessé teszi a szöveget, hiszen a virág nem hullhat a legény csizmájáról! Nem. Az nyilván a legény kalapjáról hull. És nem is akármilyen, hanem „tömött szirmú”, mivel ez a *csukros* szó eredeti jelentése.

Hosszan sorolhatnám a Sütő-szöveg nyelvi szépségeit, mondatai gyakran lírba csapnak át, mint például az „aranymálinkó-hajú” gyermek esetében. Vannak aztán humoros tájszavak, kifejezések, amiket például Sütő a *Pompás Gedeonban* használ, például „a meleg máléját!” Ezt én még élő embertől nem hallottam, de a székelyek biztosan így mondják. Igaz is, a *Pompás Gedeon* sikerült jelenetei ellenére nem igazán jó darab – ezt maga Sütő is tudta, de valamelyik későbbi interjújában mondja is: akkoriban szatírában *eddig* lehetett elmenni, a helyi kiskirályokat bírálni, azt állítván, hogy ezt a pártvezetés nem úgy gondolta.

2

■ Persze a „Hivatal” megszagolta az eretnekséget a *Pompás Gedeonban*. Összesen hatszor adták, aztán levették műsorról, annak ellenére, hogy akkor még Sütő András „jól feküdt” a Román Kommunista Pártban. És itt az irodalmi elemzésbe bele kell szőnünk azt is, mit gondolunk Sütő politikai karrierjéről. Mert életrajzából például megtudjuk, hogy különböző szerkesztőségi tisztségei mellett 1971-ig a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának volt póttagja.

Vagyis – mondhatná egy újsütetű ifjú magyar irodalomkritikus – Sütő fontos pártmunkás volt, s ez hátrányosan érinti mai értékelését. De ennek az elképzelt kritikusknak nyilván kevés fogalma van arról, mit és hogyan lehetett tenni a magyarság érdekében az 1989 előtti Romániában.

Sütő politikai pályája nem töretlen, mondhatnánk: kacskaringós. Bár Nagyenyeden a kollégiumban Móricz Zsigmondot, Tamási Áront és Illyés Gyulát olvasott, később meg baloldali erdélyi parasztírókat, úgy gondolom, a legjobban Illyés magatartása állt közel hozzá, annak szociális és nemzeti problémák között egyensúlyozó szerepe. Lehet őszinte örömmel üdvözölni a földosztást és keserű szavakkal bírálni a kollektivizálás „túlkapásait”, lehet elkötelezett szocialistának lenni, aki bizonyos helyzetekben kiáll a nemzeti kisebbség jogaiért – Sütőre egyébként jellemző, milyen rokonszenvvel fordul a mindenkori eretnekek, a koolhasok, a Szervét Mihályok felé. De még első (vállalt) prózája, a *Féltrejáró Salamon* is erről tanúskodik címében, pedig az egy erdélyi parasztemberről szól, akit „tévedésből” kuláknak minősítenek. Egyszerrel Sütő prózájában is, darabjaiban is a hatalom és az egyén közötti szüntelen ellentmondás tragikumát bontja ki, azt nevesíti, jeleníti meg.

De ha van a fenti problémán kívül egy állandó motívum Sütő András életművében, az az *anyanyelvhez való hűsége*. Ez attól az epizódtól kezdve jellemzi, amikor (mivel magyarul beszél románok között 1940-ben) a vasgárdista románok kidobják a vonatból a kisdíákot. Írásaiban már a hatvanas években szót emel nemcsak a kisebbségi nyelvgyakorlat elve mellett, hanem a mezőségi nyelvromlás és az erdélyi magyarság egy részére jellemző nyelvi igénytelenség ellen. Ennek a szemléletnek mintegy betetőzése az *Anyám könnyű álmot ígér*, amit Kántor Lajos és Láng Gusztáv a „zöld” akadémiai irodalomtörténet negyedik kötetében a *Puszták népeivel* vet össze, ami egyszerre társadalomkritikai és nyelvi teljesítmény.

A filológus elgondolkodik: hogyan lett lehetséges az *Anyám könnyű álmot ígér* kiadása? Hogyan mert egy ilyen könyvet, ami nyilvánvalóan a központosító román politika ellen és az erdélyi magyarság érdekében száll síkra, az éppen 1970-ben alapított bukaresti Kriterion kiadni? Úgy gondolom, a döntésképes magyarok

gyors politikai helyzetfelismerésének köszönhetően: 1968 és 1971 között ugyanis rövid időre kinyílt a „különutas”, más szóval Nyugat-barát politika kisablaka Romániában. Román csapatok nem vettek részt Csehszlovákia megszállásában, és ez Románia iránti rokonszenvvel töltötte el az amerikai politikát; igen, Nixon is ellátogatott akkor Bukarestbe! Hivatalos támogatáshoz jutottak vidéki magyar lapok, az *Előre* c. eléggé szürke, unalmas pártlapnak irodalmi melléklete indult... sorolhatnám ennek a korszaknak ideiglenes eredményeit (nyilvánvaló mindebben a Kritérium igazgatójának, Domokos Gézának a szerepe). Mint ahogy az is napnál világosabb, hogy Ceaușescu kínai útja után (1971 kora nyarán) hirtelen lefagynak a „nyitás” virágai. Ettől a dátumtól kezdve egyre kevesebb virág virágozik Romániában. Hiába kér tehát „friss levegőt... Bukarestből” a pusztakamarási öreg magyar, Románia fővárosából még nagyon sokáig csak ukázok, utasítások és értelmetlen rendszabályok érkeznek.

Sütő András azonban nem adja fel, tovább harcol az anyanyelvért, és úgy hiszem, ekkortól lesz a romániai magyarság egyik legjobb, legrepresentatívabb írója. A rendszerváltás után, a marosvásárhelyi események során pedig a sovinszta terror áldozata és (sokak számára) a helytállás hőse. Akit ma, 2016-ban is örömmel olvasok, és remélem, még sokan forgatnak a *Korunk* olvasói közül.

A VÁGTATÓ VONAT

■ Szabédi László 57 éve halott, mondhatnánk úgy is, 57 éve halhatatlan. A május az ő évszaka, évfordulás ünnepe. Mi által lesz ez az ünnep igazán ünneppé? Azáltal, hogy ki-ki őszintén megnyilatkozhat a hajlama és ízlése szerint. Szabédit nem kell bezárni a kegyelet börtönébe, nincs szüksége erre. Ha valaki csakugyan nagy, arról bárki büntetlenül állíthatja, hogy kicsi. Kaphat babért, hagymakoszorút.

Egy ellentmondásos korszak vívódó, tipródó alkotója volt, akinek életútját és életművét immár több irányból feltárt dokumentumok, elemzések teszik ismertté.

Szabédi László sírjánál állva kézenfekvő az indulás felől szemlélni életútját, életművét, ez utóbbit költészetére értve. Nemcsak azért érdemes ezekre a korai költői zsongókra figyelni kissé, mert nem voltak eddig kéznél, elfelejtődtek, iskolásfüzetekben, iskolai lapokban rejtőztek, ide-oda bejegyezve papírfoszlányokon halványodtak. Pepita füzetekben szinte világon túli derűt sugárzó zeneiséget és evilági fájdalmat megtaláló tizenhat éves költőre akadtam, s úgy vélem, hogy elidőzhetünk itt egy kissé *Emlékeim* című versénél.

Titokzatos réten állok / Egyet hallok, egyet látok / Mellettem a vonat vágat / A fekete éjszakának / Hallom, látom, horkol, lángol / Tüzet prüszköl orrlikából / S hajrá, hajrá tovavágtat / A fekete éjszakának – / Még fülemben cseng a hangja / Még szemembe villan langja / Halk hang; mint mikor keblemből / Titkos bánat jajjá feltör – / Lány lang; vénasszony szemében / Villan ilyen ó-émléken... / Hang, láng csuklik; hallom? Látom? / Lelkem sír-e hangon, lángon / Tán szemem vibrál, fülemben cseng / Lát, hall még : - a vonat elment.

A vágató, orrlikából tüzet prüszkölő vonat egész versen átvonuló képe a versritmus katatón lüktetésének köszönhetően még inkább sejtelmet, titkot, sötétséget és titkos bánatot hordozó hangulati jelkép, de egyben kései nagy verseit is sejteti.